

مقایسه استرس، اضطراب، افسردگی و انعطاف پذیری شناختی در فرزندان جانباز و غیر جانباز Comparison of stress, anxiety, depression and cognitive flexibility in veteran and non-veteran children

Dr. Majid Baradaran

Assistant Professor, Department of Psychology,
Payam Noor University

Maryam Musapour Shyrjupsht*

MA in Psychology, Science & Research
University of Rasht

Mareya Rasouly

MA in Psychology, Science & Research
University of Rasht

دکتر مجید برادران

استادیار گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، تهران

مریم موسی پور شیرجویشت (نویسنده مسئول)

کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه علوم تحقیقات تهران-گیلان

(آزاداسلامی رشت)

ماریا رسولی جوریبی

کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه علوم تحقیقات تهران-گیلان

(آزاداسلامی رشت)

Abstract

The main purpose of this study is to compare stress, anxiety, depression and cognitive flexibility in veterans and non-veteran children in 2017. This is a causal-comparative study. To do this, 136 people (68 veteran children and 68 non-veteran children) from Rasht city were examined by available method. Groups were matched in terms of demographic characteristics (age, gender, and education). All of them responded to the Lovibond DASS21 questionnaires (1995) and Dennis & Vander Wal Cognitive Flexibility Inventory (2010). Data were examined by multivariate analysis of variance (MANOVA) with spss23 software. The research findings showed that there was a significant difference between veterans and non-veteran children regarding stress and cognitive flexibility, and there was no statistically significant difference between the two groups in terms of anxiety and depression. On this basis, it is possible to generally point out the importance of father's role in mental health and the personality of children. In particular, it can be said that veterans' children incur more pressure and are more vulnerable according to their living conditions. Hence, the counseling measures and empowerment of the study group will be necessary.

Keywords: Stress, Anxiety, depression, Cognitive Flexibility, veteran children.

چکیده

هدف اساسی پژوهش حاضر مقایسه استرس، اضطراب، افسردگی و انعطاف پذیری شناختی در فرزندان جانباز و غیر جانباز در سال بود. پژوهش حاضر از نوع علی-مقایسه‌ای است که جامعه آماری آن را دانش آموزان پسر فرزند جانباز ناحیه دو رشت تشکیل می‌دادند. برای این منظور ۱۳۶ نفر (۶۸ فرزند جانباز و ۶۸ فرزند غیر جانباز) به روش در دسترس مورد بررسی قرار گرفتند. گروه‌ها از نظر ویژگی‌های جمعیت شناختی (سن، جنس و تحصیلات) همسان شدند. همه‌ی آنان به پرسشنامه‌های DASS21 لایبوند (۱۹۹۵) و انعطاف‌پذیری شناختی دنیس و وندروال (۲۰۱۰) پاسخ دادند و داده‌ها از طریق تحلیل واریانس چند متغیره با نرم‌افزار spss23 مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان داد بین فرزندان جانباز و غیر جانباز از نظر استرس و انعطاف‌پذیری شناختی تفاوت معناداری وجود دارد و در میزان اضطراب و افسردگی از نظر آماری تفاوت معناداری وجود نداشت. براین اساس می‌توان به‌طور کلی به اهمیت نقش پدر در سلامت روان و شخصیت فرزندان اشاره کرد و به‌طور اخص می‌توان گفت فرزندان جانباز بنا بر شرایط زندگی خود فشار بیشتری متحمل می‌شوند و آسیب‌پذیرتر هستند از این رو اقدامات مشاوره‌ای و توانمندسازی قشر مورد مطالعه ضرورت می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: استرس، اضطراب، افسردگی، انعطاف‌پذیری شناختی، فرزندان جانباز.

مقدمه

جنگ مجروحانی به جای می‌گذارد که گاه آنان را در دوره‌ای از زندگی یا برای همیشه با مشکلات جسمانی- روانی مواجهه می‌سازد و این مشکل پیامدهای روانی و رفتاری متعددی برای فرد جانباز و دیگر اعضای خانواده‌ی او به همراه دارد. تحقیقات تجربی و بالینی نشان داده است که نتایج حاصل از حوادث آسیب‌زا به افرادی که در معرض این رویدادها قرار می‌گیرند محدود نمی‌شود بلکه بر

دیگران در محیط‌های خانوادگی، دوستان و مراقبان تأثیرگذار است (خدایاری فرد، ۱۳۸۳). باید دانست مراقبت از فرد آسیب‌دیده در جنگ توسط اعضای خانواده منجر به احساس فشار یا سختی مراقبین می‌شود که این امر فرزندان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد از این رو یکی از متغیرهایی که بررسی آن در فرزندان جانباز به عنوان عضوی از خانواده حائز اهمیت است استرس می‌باشد. استرس به‌عنوان یک مجموعه از علائم و نشانه‌هایی است که به‌طور هم‌زمان روی می‌دهد و مکانیسمی که کل سیستم را برای هشدار در مقابل مقاومت و فرسودگی در رویارویی با موقعیت‌ها، تقاضاها یا محرک‌های محیطی قرار می‌دهد تا ارگانسیم را تهدید نماید (رادیلو، مارگاریتاتورسلوپز، دی لوزاندگلس و لاسکو، اکوستافرناندز و جولین گوالزپر، ۲۰۰۸). مطالعات نشان داده است که سربازان ویتنامی پس از بازگشت استرس‌های بیشتر از حد نرمال را در زندگی روزمره خود تجربه کرده‌اند که به تجربیات جنگی آن‌ها برمی‌گردد که منتهی به مشکلاتی در حل تعارضات و کاهش اطمینان به خود می‌شود که می‌تواند بر وظایفشان برای والدین خوب بودن تأثیرگذار باشد (دکل و گلد بلات، ۲۰۰۸). در این زمینه نتایج تحقیق رفاهی (۱۳۸۲) نشان داد که اکثریت قابل توجهی از پسران ارشد جانبازان مستقیماً تحت تأثیر استرس‌هایی قرار دارند که سلامت وجودی پدر را تهدید می‌کند.

اضطراب یکی دیگر از مؤلفه‌های بحث‌برانگیز در فرزندان جانباز می‌باشد که اشاره به‌نوعی واکنش مغز به خطر دارد و محرکی است که ارگانسیم تلاش می‌کند به‌شدت از آن اجتناب کند (بیسدو، کنای، سایچا و پن، ۲۰۰۹) از علائم خاص اضطراب می‌تواند نگرانی بیش‌ازحد، اجتناب و ترس از تعدادی از موقعیت‌ها و فعالیت‌ها باشد (استیسی آیرس، ترنر، نوسون و تورس، ۲۰۱۴). یفیربنک شنگر و کادل (۱۹۹۳) به نقل از خدایاری فرد، (۱۳۸۳) در بررسی تأثیر مشکلات جسمی و روانی پدر روی فرزندان خاطرنشان می‌سازد که کودکان سربازان ویتنامی نیز مانند پدران خود به نشانه‌های اضطراب مبتلا بودند درحقیقت بین اختلالات اضطرابی پدر و اضطراب فرزندان رابطه‌ی معناداری وجود دارد و کودکانی که دارای پدر مبتلا به اختلال اضطرابی هستند ابتلا به اختلال اضطرابی در آن‌ها ۲/۳۳ برابر بیشتر است به‌عبارت‌دیگر اضطراب در خانواده باعث افزایش احتمال ابتلا به سایر اعضای خانواده به اختلالات خلقی می‌گردد (مظفری و همکاران، ۱۳۸۸).

برخی از مطالعات در زمینه مشکلات جسمی و روانی پدر بر فرزندان نشان داده‌اند که خود فرزندان علائم و نشانه‌های اضطراب، فقدان خودکنترلی، پرخاشگری و بیش‌فعالی را از خود بروز می‌دهند (نعمتی، سعیدی مقدم و پیرزادی، ۱۳۹۰) و پژوهش‌های متعددی در این راستا صورت گرفته است که نتایج متفاوتی به‌دست‌آمده است در این راستا پژوهشی را احمدزاده و ملکیان (۲۰۰۴) انجام دادند و دریافته‌اند که میزان اضطراب در فرزندان جانباز به‌طور معناداری بیشتر از فرزندان گروه مقابل است. همچنین حکیم جوادی، غلامعلی لواسانی، حقیقت‌گو و زبردست (۱۳۸۹) در پژوهش خود گزارش کرده‌اند که فرزندان آزادگان در مقایسه با فرزندان شاهد میانگین روان رنجوری و اضطراب بالاتری را نشان می‌دهند.

از سویی دیگر مظفری و همکاران (۱۳۸۸) به این نتیجه رسیدند که بین فرزندان جانباز و غیر جانباز تفاوت معناداری وجود نداشته اما با توجه به شیوع بالاتر بعضی از اختلالات اضطرابی و بعضی از علائم افسردگی نیاز به بررسی بیشتر در فرزندان جانباز را پیشنهاد نمودند. باید اذعان کرد که اضطراب و افسردگی از رویدادهای روان‌پریشی ناشی از حوادث پرتنش و آسیب‌زا می‌باشد که جنگ یکی از این موقعیت‌ها محسوب می‌گردد (رضوی، رضوی راقی، مولوی نجومی و نمیرانیان، ۲۰۱۲). افسردگی بالاترین مسئولیت را بر دوش جامعه می‌گذارد و به‌عنوان دومین دلیل ناتوانی‌ها در ایالات‌متحده و سراسر جهان به شمار می‌آید (لیو، هرناندز، تروث، کلیمن و باززی، ۲۰۱۷) از این رو بررسی نشانه‌های افسردگی در فرزندان جانباز با توجه به شرایط متفاوت آنان ضرورت می‌یابد چرا که بدیهی است که عدم سلامت روانی یا جسمی پدر، خانواده را از وضعیت طبیعی خویش خارج می‌سازد (رحمانی، اکبری نتاج و علیپور، ۱۳۹۱).

تحقیقات نشان داده است که فرزندان سربازان آسیب‌دیده در جنگ اغلب حمایت عاطفی کمی را از پدر خود دریافت می‌کنند که معمولاً باعث بروز مشکلات عاطفی در آنان می‌شود و ممکن است شرایط خاص خانوادگی‌شان آنان را مستعد بروز علائم اضطراب و

^۱Radillo, B., Margarita Tórréz López, T., de Los Ángeles Aguilera Velasco, M., Acosta Fernández, M. & Julian González Perez, G.

^۲Dekel, K., & Goldblatt, H.

^۳Beesdo, K., Knappe, S., Psych, D., & Pine, D.S.

Stacey Eyres, L.B., Turner, A.I., Nowson, C.L., & Torres, S.J.

^۴Yefiranbak Shenger & Cadell

^۵Liu, R.T., Hernandez, E.M., Trout, Z.M., Kleiman, E.M., & Bozzay, M.L.

افسردگی کند معمولاً این کودکان و نوجوانان از افسردگی و تعارض بی‌حسی عاطفی در روابط پدر و فرزندی رنج می‌برند (فخری، دانش، شهیدی، سلیمی نیا، ۱۳۹۱). از سویی تحقیقاتی وجود دارد که نشان می‌دهد بین فرزندان جانباز و غیر جانباز از نظر میزان افسردگی تفاوت معناداری وجود ندارد از جمله پژوهش‌هایی که می‌توان عنوان کرد پژوهشی است که توسط رحمانی و همکاران (۱۳۹۱) صورت گرفته که به بررسی عزت نفس و افسردگی در فرزندان جانباز پرداختند و نتایج عدم تفاوت معنادار در میزان افسردگی در فرزندان جانباز و عادی را نشان داد.

متغیر دیگری که در این پژوهش مورد بررسی است انعطاف‌پذیری شناختی می‌باشد که اشاره به نشانه‌ای از تفکر انسان دارد که توانایی پذیرش تغییرات محیطی را فراهم می‌کند (باربی، کلم و گرافمن، ۲۰۱۳) و به‌عنوان توجه و انتخاب پاسخ در مقابل تغییرات بیرونی و درونی به شمار می‌رود (تیک و وزبهرت، ۲۰۱۵). انعطاف‌پذیری شناختی و توانایی برای پذیرش رفتار در برابر تغییرات محیطی برای عملکرد شناختی بالاتر نظیر تصمیم‌گیری، حل مسئله و تنظیم هیجانی ضروری می‌باشد (کیم و همکاران، ۲۰۱۲) و به‌عنوان یکی از عملکردهای اجرایی محسوب می‌گردد که رفتارهای مربوطه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد (شنیٹکو، آلن، گونزالس، والترو گرانت، ۲۰۱۷). انعطاف‌پذیری شناختی بالا مهار مؤثرتر در محیط‌های پراسترس را به همراه دارد و با حفظ روابط بین فردی نیز در ارتباط می‌باشد (کارن و اندرسن، ۲۰۱۷). همچنین انتظار می‌رود کسانی که انعطاف‌پذیری شناختی بیشتری دارند عوامل استرس‌زای زندگی را بهتر مدیریت نمایند (جانسون، ۲۰۱۶). تورانی و رشتیانی (۱۳۸۷) از جمله پژوهشگرانی بودند که به بررسی رابطه عملکرد خانواده با سرسختی روان‌شناختی در نوجوانان پرداخته است و نتایج حاصل از آن بیانگر وجود رابطه مثبت و معنادار می‌باشد بنابراین می‌توان انتظار داشت که شرایط زندگی و عملکرد اعضای خانواده در انعطاف‌پذیری شناختی فرزندان دخیل باشد. باتوجه به آنچه گفته شد پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که آیا بین فرزندان جانباز و غیر جانباز از نظر استرس، اضطراب، افسردگی و انعطاف‌پذیری شناختی تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش

این پژوهش از نوع علی مقایسه‌ای می‌باشد. جامعه آماری آن را دانش‌آموزان پسر فرزند جانباز ناحیه دو رشت در سال ۱۳۹۵ تشکیل دادند برای این منظور پس از هماهنگی‌های لازم با آموزش و پرورش ناحیه دو طبق آماري که از فرزندان جانباز مدارس متوسطه اول پسرانه شاهد در اختیار قرار دادند و بر اساس پرونده آنان، ۱۳۶ پسر (۶۸ نفر فرزند جانباز، ۶۸ نفر فرزند غیر جانباز) به روش در دسترس به‌عنوان گروه نمونه انتخاب شدند و به ابزار پژوهش شامل پرسشنامه‌های DASS₂₁ لاویباند (۱۹۹۵) و انعطاف‌پذیری شناختی دنیس و وندروال (۲۰۱۰) پاسخ دادند. برای بررسی داده‌ها از تحلیل واریانس چند متغیره و آزمون t به‌وسیله نرم‌افزار spss23 استفاده گردید.

ابزارها: در این پژوهش برای گردآوری داده‌ها از مقیاس‌های خودگزارشی زیر استفاده شد.

پرسشنامه DASS₂₁: این پرسشنامه اولین بار توسط لویبند و لویبند (۱۹۹۵) ارائه گردید که شامل ۲۰ سؤال می‌باشد و با مقیاس لیکرت نمره‌گذاری می‌گردد ۷ سؤال این پرسشنامه مربوط به استرس، ۷ مورد به اضطراب و ۷ مورد به افسردگی مربوط می‌باشد. نمره‌گذاری این پرسشنامه به نحوه ی لیکرت می‌باشد و دارای گزینه‌های اصلا، کم، متوسط و زیاد است. در ایران نیز آلفای کرونباخ در حیطه افسردگی ۰/۷۷، اضطراب ۰/۶۶ و استرس ۰/۷۶ گزارش گردیده است روایی و پایایی این پرسشنامه را به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۳ گزارش کرده‌اند (کریمی، مکاری و شلانی، ۱۳۹۶).

^۱Barbey, A.K., Colom, R., & Grafman, J.

^۲Deák, G.k., Wiseheart, M.

^۳Kim, P., Jenkins, S.E., Connolly, M.E., Deveney, Ch.M., Fromm, S.J., Brotman, M.A., Nelson, E.E., Pine, D.S., & Leibenluft, E.

^۴Shnitko, T.A., Allen, D.C., Gonzales, S.W., Walter, N.A.R., & Grant, K.A.

^۵Curran, T., & Andersen, K.K.

^۶Johnson, B.T.

پرسشنامه انعطاف‌پذیری شناختی: این پرسشنامه توسط دنیس و وندروال (۲۰۰۹) ساخته شده است که یک ابزار خود گزارش دهی کوتاه شامل ۲۰ سؤالی می‌باشد که ۳ جنبه از انعطاف‌پذیری شناختی شامل میل به درک موقعیت‌های سخت به‌عنوان موقعیت‌های قابل کنترل، توانایی درک چندین توجه جایگزین برای رویدادهای زندگی و رفتار انسان‌ها و توانایی ایجاد چندین راه‌حل برای موقعیت‌های سخت را می‌سنجد. پژوهشگران مذکور ضریب بازآمایی کل مقیاس را ۰/۷۱ و ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۹۰ گزارش کرده‌اند (عطادخت، جعفریان دهکردی، بشرپور و نریمانی، ۱۳۹۳). همچنین آلفای کرونباخ این پرسشنامه در پژوهش عطادخت و همکاران (۱۳۹۳) ۰/۸۳ محاسبه گردیده است.

یافته‌ها

در مطالعه حاضر، دو گروه از نظر تحصیلات و سن هم‌تا شدند. نتایج نشان داد میانگین و انحراف معیار سن شرکت‌کنندگان در فرزندان جانباز و غیر جانباز به ترتیب برابر با $۱۵/۵۳ \pm ۱/۱۰$ و $۱۵/۴۲ \pm ۰/۷۹$ بوده است. در ادامه میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱- شاخص‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش در دو گروه

متغیر	فرزندان جانباز	فرزندان غیر جانباز
	M	M
استرس	۱۵/۸۲	۱۳/۸۶
اضطراب	۱۰/۷۷	۸/۶۱
افسردگی	۱۳/۶۹	۱۲/۱۸
ادراک کنترل‌پذیری	۳۵/۹۲	۳۸/۲۵
ادراک گزینه‌های مختلف	۴۸/۱۱	۵۲/۱۶
ادراک توجیه رفتار	۱۰/۱۲	۹/۹۵
انعطاف‌پذیری شناختی	۹۴/۱۵	۱۰۰/۳۶

در راستای هدف مطالعه حاضر، از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره استفاده گردید. قبل از به‌کارگیری این آزمون، جهت نرمال بودن داده‌ها از آزمون کالومگروف-اسمیرنف استفاده گردید که نتایج نشان از عدم معناداری شاخص‌ها داشت و نیز جهت بررسی فرض همگنی واریانس‌ها از آزمون لوین استفاده گردید که نتایج نشان از عدم معناداری مؤلفه‌ها داشت، بنابراین این مفروضه مورد تأیید قرار گرفت. جهت بررسی پیش فرض همگنی ماتریس واریانس در گروه‌های مورد پژوهش از آزمون باکس استفاده گردید که نتایج مربوط به این آزمون نشان داد که شرط مربوطه به خوبی رعایت شده است ($Box's M=۲/۶۴$, $F=۰/۴۳$, $P=۰/۸۶$). جهت بررسی معناداری اثرهای چندمتغیری از آزمون لامبدای ویکلز استفاده شد که نتایج معنادار بود. با توجه به برقراری مفروضه‌های فوق، مجاز به استفاده از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره می‌باشیم که نتایج آن در جدول ۲ ارائه گردیده است.

جدول ۲- نتایج آزمون تحلیل واریانس چند متغیره برای مقایسه میانگین نمرات دو گروه بر اساس متغیرهای پژوهش

متغیر	SS	Df	MS	F	Sig	Eta
استرس	۶۶/۹۳	۱	۶۶/۹۳	۰/۹۷	۰/۳۳	۰/۱
اضطراب	۱۸۱/۱۷	۱	۱۸۱/۱۷	۵/۲۰	۰/۰۲	۰/۰۴
افسردگی	۸۵/۴۱	۱	۸۵/۴۱	۱/۱۹	۰/۲۸	۰/۰۱

۰/۰۲	۰/۱۰	۲/۷۲	۱۶۲/۸۹	۱	۱۶۲/۸۹	ادراک کنترل پذیری
۰/۰۴	۰/۰۲	۵/۵۳	۴۹۷/۱۷	۱	۴۹۴/۱۷	ادراک گزینه‌های مختلف
۰/۰۱	۰/۷۳	۰/۱۲	۰/۹۴	۱	۰/۹۴	ادراک توجیه رفتار
۰/۰۴	۰/۰۳	۵/۰۸	۱۱۵۷/۶۱	۱	۱۱۵۷/۶۱	انعطاف‌پذیری شناختی

بر اساس جدول ۲، بین اضطراب، ادراک گزینه‌های مختلف و نمره کل انعطاف‌پذیری شناختی در دو گروه تفاوت معناداری وجود دارد، بر اساس جدول ۱، میانگین نمره اضطراب در فرزندان جانباز و میانگین نمره ادراک گزینه‌های مختلف و انعطاف‌پذیری شناختی در فرزندان غیر جانباز بالاتر از گروه مقابل است، لذا این بخش از فرضیه مبنی بر تفاوت این شاخص‌ها بین دو گروه مورد تأیید قرار گرفت.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر مقایسه استرس، اضطراب، افسردگی و انعطاف‌پذیری روان‌شناختی در فرزندان جانباز و غیر جانباز بود. نخست نتایج نشان داد که بین فرزندان جانباز و غیر جانباز از نظر میزان استرس تفاوت معناداری وجود ندارد که این یافته با نتایج پژوهش رفاهی (۱۳۸۲) ناهمسو می‌باشد. عدم معناداری این متغیر در گروه‌های مورد مطالعه را شاید بتوان ناشی از تعداد کمتر جانبازان با معلولیت‌های بالا در نمونه‌ی پژوهش عنوان کرد در واقع درصدهای پایین‌تر جانبازی نقش پدر در خانواده را کمتر تحت تأثیر قرار می‌دهد و ممکن است فرزندان به میزان کمتری از پیامدهای ناشی از آن دچار باشند و از نظر سلامت در وضعیت بهتری قرار گیرند و از آنجاکه میزان درصد جانبازی پدران این فرزندان و به طبع آسیب‌پذیری آن‌ها از ۱۵ درصد تا ۷۰ درصد بوده و پراکندگی بالاتری داشته منجر به این نتیجه شده است همچنین باید اشاره کرد که عامل جنسیت می‌تواند تأثیرگذار باشد و پژوهش حاضر تنها در قشر پسر صورت گرفته و پژوهش‌ها حاکی از آن هستند که بین اضطراب دختر و پسر تفاوت معنادار وجود دارد که پژوهش نریمان و همکاران (۱۳۹۱) مؤید این مطلب می‌باشد. پژوهشگران مذکور به بررسی اختلال اضطراب فراگیر در زنان و مردان پرداختند که یافته‌های آن‌ها حاکی از این امر بوده که میزان ابتلای زنان به نشانگان اضطراب بسیار بیشتر از مردان و حدوداً دو برابر بوده است.

از نتایج دیگر پژوهش حاضر وجود تفاوت معنادار بین دو گروه مورد مطالعه از نظر اضطراب می‌باشد که این یافته با پژوهش مظفری و همکاران (۱۳۸۸) ناهمسو و با پژوهش‌های احمدزاده و ملکیان (۱۳۸۲) و حکیم‌جوادی و همکاران (۱۳۸۹) همسو است. در تبیین این یافته باید گفت جنگ به‌عنوان یک استرس روان‌شناختی اثرات عمیق، مداوم، پیچیده و منفی بر سربازان و خانواده‌های آن‌ها دارد که این تأثیرات با بازگشت از جنگ به پایان نمی‌رسد و حتی سالیان پس از اتمام جنگ نیز می‌توان به طرق مختلف شاهد عوارض و عواقب آن بود پدر در خانواده به‌عنوان یکی از مهم‌ترین الگویی‌هایی می‌باشد که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم نقش اساسی در زندگی فرزندان ایفا می‌کند. پدرانی که در خانه هستند ولی به هر دلیل (از جمله جانبازی) نقش پدری را به‌طور کامل ایفا نمی‌کنند گاهی اثرات نامطلوبی برجای می‌گذارند در حقیقت فرد جانباز به‌واسطه‌ی معلولیت و مشکلاتی که به آن دچار گردیده است قادر نیست همچون گذشته از عهده ایفای نقش پدری برآید این تغییر نقش به همراه بی‌حسی عاطفی و کناره‌گیری رفتاری - عاطفی جانبازان منجر به ایجاد و تداوم فضایی پرتنش و بی‌ثبات در خانواده آن‌ها می‌شود. باید گفت در خلال روابط گرم پدر و فرزندی است که فرزند حمایت لازم را از پدر دریافت کرده و به خود اعتماد می‌کند و احساس توانمندی و کنترل بر محیط را در خود پرورش می‌دهد فقدان این روابط عدم احساس تسلط و کنترل بر محیط را در پی دارد و به طبع پریشانی و استرس‌های فراوان‌تری متحمل می‌گردند. باید در نظر داشت که فرزندان جانباز هر روز با پیامدهای سخت جنگ که در پدران‌شان وجود دارد مواجه هستند و این امر می‌تواند بر توانایی و ساختار روانی آن‌ها تأثیرگذار باشد مجروحانی که از جنگ برمی‌گردند استرسی را به همراه خود می‌آورند که تحت عنوان استرس ورود به خانه شناخته می‌شود مطالعات، دشواری در سازگاری کهنه سربازان جنگ ویتنام در ایفای مشارکت فعالانه در روابط بین فردی نزدیک به‌ویژه در روابط زناشویی و تعامل با فرزند و بیشترین مشکلات آن‌ها در کنترل خشم، ابراز عواطف، بی‌اعتمادی به روابط و تعارض‌های زناشویی در مقایسه با افراد هم‌عصر آن‌ها که در جنگ حضور نداشتند نشان داده است (فخری و همکاران، ۱۳۹۱) بنابراین آنچه گفته شد می‌توان انتظار داشت که فرزندان جانباز متحمل فشار واضطراب بیشتری باشند.

همچنین در این پژوهش بین دو گروه از نظر افسردگی نیز تفاوت معنادار نبوده که نتایج با یافته‌های پژوهش رحمانی و همکاران (۱۳۹۱) همسو می‌باشد پیش‌ازاین گفته شد که بین دو گروه از نظر استرس تفاوت معناداری وجود دارد در این راستا باید گفت نتایج مطالعات نیز نشان داده است که بین استرس‌های منفی و شروع افسردگی رابطه مثبتی وجود دارد اما آنچه مهم است به‌رغم چنین یافته‌هایی این مطلب است که حدود ۲۰ تا ۵۰ درصد افرادی که استرس‌های شدیدی را تحمل می‌کنند دچار افسردگی می‌شوند و ۵۰ تا ۸۰ درصد این افراد دچار افسردگی و یا اختلالات روانی دیگر نمی‌شوند (جانسون، ۲۰۱۶) از این رو وجود استرس در این پژوهش نتوانست عاملی برای افسردگی در این فرزندان باشد. در تبیین عدم وجود تفاوت معنادار در دو گروه می‌توان به نقش سایر اعضای خانواده اشاره کرد روابط خانوادگی خوب می‌تواند تا حدی از آثار سوء بکاهد و همچنین رابطه فرزندان با پدر و شدت و ناحیه آسیب‌دیدی در افراد جانباز می‌تواند در میزان افسردگی فرزندان تأثیرگذار باشد.

در مرحله آخر یافته‌ها وجود تفاوت معنادار در دو گروه از لحاظ انعطاف‌پذیری شناختی را نشان داد به این معنا که فرزندان جانباز از انعطاف‌پذیری شناختی پایین‌تری بهره‌مند بودند. باید گفت با اینکه پژوهش‌های متعددی به بررسی متغیر انعطاف‌پذیری روان‌شناختی در گروه‌ها و نمونه‌های متفاوت پرداخته است اما تقریباً هیچ پژوهشی به‌طور اخص به بررسی انعطاف‌پذیری شناختی در فرزندان جانباز نپرداخته است از این رو می‌توان گفت این یافته تنها به‌طور ضمنی با پژوهش تورانی و رشتیانی (۱۳۸۷) همسو می‌باشد این پژوهش گران به این مطلب اشاره دارند که عملکرد اعضای خانواده با سرسختی روان‌شناختی رابطه دارد و سرسختی روان‌شناختی قابل اکتساب است که در این امر نقش خانواده حائز اهمیت است در حقیقت خانواده به‌عنوان مهم‌ترین پرورش‌دهنده‌ی شخصیت و ابعاد مختلف وجودی فرزندان و همچنین تأمین‌کننده نیازهای روانی، آن‌ها است و از آنجاکه انعطاف‌پذیری شناختی با حفظ روابط بین فردی مثبت، توجه به محیط اجتماعی و حساسیت‌های گفتاری در ارتباط است (لیو و همکاران، ۲۰۱۷) می‌توان انتظار داشت که فرزندان جانباز به دلیل شرایط و روابط متفاوت در خانواده از انعطاف‌پذیری شناختی کمتری برخوردار باشند که نتیجه حاصل از پژوهش حاضر نیز مؤید این مطلب می‌باشد.

امروزه آنچه باید مورد توجه قرار گیرد آن است که جامعه ما با فرزندان و بازماندگانی روبروست که عزیزان خود را در راه دفاع از میهن از دست داده‌اند یا مجروح و جانباز شده‌اند بنابراین بر ما تکلیف است با شناخت مشکلات این عزیزان در جهت فهم دقیق و حل بخردانه امور آن‌ها همت گمارده و کوتاهی نکنیم بدین منظور گام نهادن در این طریق پرمسئولیت باید از راه تفحص و پژوهش صورت گیرد و ابتدا به شناخت مسائل کاستی‌ها و تفاوت‌ها پرداخت و در نهایت تدابیر و اقدامات لازم را بکار گرفته شود همچنین در این زمینه مداخله مشاوران و روان‌پرستاران و تشکیل گروه‌های حمایتی ضرورت می‌یابد. باید اشاره کرد که پژوهش حاضر خالی از محدودیت نبود و مهم‌ترین آن تعداد نمونه و دسترسی به فرزندان جانباز در محدوده سنی معین و تنها استفاده از پرسشنامه بوده است از این رو به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌گردد در نمونه‌های بزرگ‌تر و گروه سنی متفاوت مورد بررسی واقع گردند و در کنار پرسشنامه از مصاحبه نیز استفاده نمایند.

منابع

- تورانی، حیدر و رشتیانی، صادق. (۱۳۸۷). رابطه عملکرد خانواده با سرسختی روان‌شناختی دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر کنگاور. روان‌شناسی تربیتی (روانشناسی و علوم تربیتی)، ۴(۱۲)، ۸۷-۱۲۲.
- حکیم جواد، منصور؛ غلامعلی لواسانی، مسعود؛ حقیقت‌گو، مرجان و زبردست، عذرا. (۱۳۸۹). بررسی رابطه میزان افسردگی، اضطراب، استرس و عوامل شخصیت در فرزندان ایثارگران. مجله علمی- پژوهشی طب جانباز، ۳(۹)، ۹-۱۶.
- خدا یاری فرد، محمد. (۱۳۸۳). مقایسه ارتباط نگرش مذهبی و رابطه پدر فرزندی با سازگاری اجتماعی در فرزندان جانباز و عادی شهر تهران. مجله روانشناسی، ۴(۸)، ۳۷۲-۳۸۸.
- رحمانی، نرگس؛ اکبری نتاج، کلثوم و علیپور، حسین. (۱۳۹۱). بررسی مقایسه‌ای عزت‌نفس و افسردگی در فرزندان جانبازان و غیر جانبازان مدارس راهنمایی شاهد شهرستان ساری ۹۰-۱۳۸۹. مجله علمی- پژوهشی طب جانباز، ۴(۱۶)، ۳۴-۳۰.
- رفاهی، جواد. (۱۳۸۲). بررسی استرس و صفات شخصیتی سربازان جنگی و پسران آن‌ها. اولین کنفرانس علمی جانبازان و خانواده‌ها، موسسه سربازان مهندسی و علوم پزشکی ۹-۱.

عطادخت، اکبر؛ جعفریان دهکردی، فاطمه؛ بشرپور، سجاد و نریمانی، محمد. (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش گروهی تحلیل رفتار متقابل در افزایش انعطاف پذیری شناختی و ارتقای عملکرد خانواده در زنان دارای اختلالات زناشویی. شخصیت و تفاوت های فردی، (۸)، ۲۵-۴۴.

فخری، زهرا؛ دانش، عصمت؛ شهیدی، شهریار و سلیمی نیا، علیرضا. (۱۳۹۱). کیفیت نظام ارزشی و باورهای خودکارآمدی در فرزندان دارای پدر جانباز و غیر جانباز. فصلنامه روان شناسی کاربردی، (۲۴)، ۴-۲۵.

کرمی، جهانگیر؛ مکاری، زهرا و شلانی، بیتا. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش آرام سازی عضلانی بر افسردگی، اضطراب و استرس زنان ناباور. رویش روان شناسی، (۴)، ۲۴۱-۲۵۶.

مظفری، محمدرضا؛ غنی زاده، احمد؛ فیروزآبادی، علی؛ علیشاهی، محمدجواد؛ ده بزرگی، غلامرضا؛ ادیب، مجتبی و اشکانی، حمید. (۱۳۸۸). شیوع اختلالات افسردگی و اضطرابی در فرزندان جانبازان شهر شیراز و گروه شاهد آن. مجله دانشگاه علوم پزشکی قم، (۳)، ۲-۶.

نریمانی، محمد؛ درویش حقیجو، حسین؛ توکلی پله شاه، مهتاب و ابوالقاسمی، عباس. (۱۳۹۱). میزان شیوع اختلال اضطراب فراگیر و بررسی تفاوت جنسیتی در میزان شیوع اختلال اضطراب فراگیر چهارمین کنگره بین المللی روان تنی، ۹-۱.

نعمتی، شهروز؛ سعیدی مقدم، مرضیه و پیرزادی، حجت. (۱۳۹۰). پیامدهای روان شناختی جنگ عراق علیه ایران. پژوهشنامه دفاع مقدس. (۲)، ۸۲-۹۵.

- Ahmadzadeh, G. H., & Malekian, A. (2004). Aggression, anxiety & social development in adolescent children of war veterans with PTSD versus those of nonveterans, *Journal of Research in Medical Sciences*, 5(4), 63-69.
- Barbey, A.K., Colom, R., & Grafman, J. (2013). Architecture of cognitive flexibility revealed by lesion mapping. Contents lists available at SciVerse ScienceDirect, 82, 547-554.
- Beesdo, K., Knappe, S., Psycha, D., & Pine, D.S. (2009). Anxiety and Anxiety Disorders in Children and Adolescents: Developmental Issues and Implications for DSM-V. *Psychiatr Clin North Am*, 32(3), 483-524.
- Curran, T., & Andersen, K.K. (2017). Intergenerational patterns of cognitive flexibility through expressions of maternal care. *Personality and Individual Differences*, 108, 32-34.
- Deák, G.k. & Wiseheart, M. (2015). Cognitive flexibility in young children: General or task-specific capacity?. *Journal of Experimental Child Psychology*, 138, 31-53.
- Dekel, K., & Goldblatt, H. (2008). Is There Intergenerational Transmission of Trauma? The Case of Combat Veterans' Children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78 (3), 281-289.
- Johnson, B.T. (2016). The Relationship Between Cognitive Flexibility, Coping, and Symptomatology in Psychotherapy. Master's Theses, 1-40.
- Kim, P., Jenkins, S.E., Connolly, M.E., Deveney, Ch.M., Fromm, S.J., Brotman, M.A., Nelson, E.E., Pine, D.S., & Leibenluft, E. (2012). Neural correlates of cognitive flexibility in children at risk for bipolar disorder. *Journal of Psychiatric Research*, 46, 22-30.
- Liu, R.T., Hernandez, E.M., Trout, Z.M., Kleiman E M. & Bozzay, M.L. (2017). Depression, social support, and long-term risk for coronary heart disease in a 13-year longitudinal epidemiological study. *Psychiatry Research*, 251, 36-40.
- Radillo, B., Margarita Tórriz López, T., de Los Ángeles Aguilera Velasco, M., Acosta Fernández, M. & Julian González Perez, G. (2008). Stress-associated factors in Mexican Dentists. *Blanca Elizabeth. Braz Oral Res*, 22(3), 223-228.
- Razavi, S.H., Razavi-Ratki, S. K., Molavi Nojomi, M., & Namiranian, N. (2012). Depression and general anxiety in the prisoner of war's children: a cross sectional study. *Medical Journal of Islamic Republic of Iran*, 26(4), 179-184.
- Sahebi, A., Mirabdollahi, E., & Salari, R. (2001). DASS normalization on Mashhad normal people and Ferdowsi University students. Research proposal on Ferdowsi University.
- Shnitko, T.A., Allen, D.C., Gonzales, S.W., Walter, N.A.R., & Grant, K.A. (2017). Ranking Cognitive Flexibility in a Group Setting of Rhesus Monkeys with a Set-Shifting Procedure. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 11(55), 1-12.
- Stacey Eyres, L.B., Turner, A.I, Nowson, C.L., & Torres, S.J. (2014). Does diet-induced weight change effect anxiety in overweight and obese adults?. Contents lists available at ScienceDirect, 30, 10-15.

